

Om niet zelf in de fout te vervallen, die hij anderen wel eens heeft verweten, besloot Wim Bult niet meer te candideren voor het algemeen bestuur, waarin hij zo lang zitting heeft gehad. Hij kan zich er op beroemen een werk-

zaam aandeel te hebben gehad in de positieve ontwikkelingen die zich in de afgelopen twee decennia in het Genootschap hebben voorgedaan, waarvoor vanaf deze plaats onze welgemeende dank. Wij, leden van de Kring

Heerlen, hopen dat hij nog menig jaar voorzitter van onze kring wil blijven.

Paul Spreuwenberg

Over konijnenplagen in Midden- en Zuid-Limburg 1860-1920

E. Pelzers en J. Thissen

p.a. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Postbus 9201, Arnhem.

Tussen 1860-1920 traden in Midden- en Zuid-Limburg diverse konijnenplagen op. Dit artikel doet verslag van de plagen die destijds bij de Gouverneur van Limburg bekend werden en van de verwickelingen rond een plaag in Berg en Terblijt. Ook enkele ecologische factoren die bij de konijnenplagen een rol speelden, worden belicht. Het artikel eindigt met een uitvoerige beschrijving van konijnenactiviteiten in Berg en Terblijt.

Konijnen en konijnenplagen

Het konijn is tijdens de middeleeuwen door menselijk toedoen verspreid over West-Europa. Voor 1200 was de verspreiding van het konijn beperkt tot het westelijk deel van het mediterrane gebied (NIETHAMMER, 1963). Op adellijke hoven begon men in de dertiende eeuw konijnen-waranden en omheinde konijnenbergjes aan te leggen, om de dieren te fokken voor feestmalen en jachtvermaak. Van hieruit kwamen de konijnen in de vrije natuur terecht. Door het rooien van bos voor de landbouw wisten ze zich sterk uit te breiden (VAN DER FEEN, 1963).

Het aantal konijnen kan in bepaalde streken periodiek sterk variëren (MIDDLETON, 1934). Perioden van hoge populatiedichtheden wisselen af met perioden van lage dichtheden. Bij hoge dichtheden kunnen konijnen graaf- en vraatschade aanrichten. Zo zijn er na de introductie van het konijn in Australië en Nieuw-Zeeland talrijke plagen geweest. Bull (1962) vermeldt de volgende factoren die van invloed zijn op de populatiedynamica van het

konijn: intraspecifieke concurrentie, weersomstandigheden, ziekten en parasieten, predatie, voedselcondities en beschuttingscondities. Deze factoren zouden, al dan niet gecombineerd, zorgen voor het fluctueren van het aantal konijnen in een bepaalde streek.

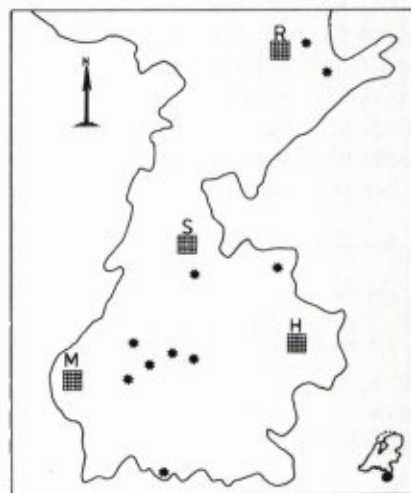
Dit artikel geeft enige achtergronden van enkele konijnenplagen in Midden- en Zuid-Limburg tussen 1860-1920. De gegevens zijn ontleend aan archiefstukken uit het Provinciaal Archief te Maastricht. Het leeuwedeel van de informatie is afkomstig uit P.A. 8628 (1).

Reeds in enige eerder verschenen artikelen werden uit P.A. 8628 gegevens gebruikt. Husson (1949) en Pelzers *et al.* (1984) analyseerden met behulp van dit archiefstuk de toename van hamsters in Limburg aan het einde van de vorige eeuw.

Voor 1850 zijn er in de archieven van het P.A. slechts weinig gegevens over het voorkomen van konijnen. Het konijn hoort niet bij de in art. 46 van de Jachtwet 1814 genoemde schadelijke dieren, waarvoor premie uitbetaald werd, en staat dus niet op de door de houtvester ingevulde lijsten (2) waarin verantwoording wordt afgelegd voor

de uitgekeerde bedragen. In art. 46 werden alleen dieren genoemd die naar men meende schadelijk waren voor de jacht. Schade voor de landbouw was toendertijd niet relevant in het kader van de Jachtwet. Vergaande conclusies over het optreden van het konijn voor 1850 kunnen niet getrokken worden door het ontbreken van gedetailleerde gegevens.

Uit de correspondentie van de Gouverneur met gemeentelijke functionarissen tussen 1860-1920 wordt duidelijk dat er in een aantal gemeenten konijnenplagen voorkwamen (3) (zie figuur 1). Zo meldt de burgemeester van Maasniel dat de konijnen in de omgeving van Asenray en Straat zo sterk vermenigvuldigd zijn, dat het onmogelijk is deze met schieten en vallen te verdelen (14 juli 1865). De bur-

Figuur 1. Gemeenten, waar volgens archiefstuk P.A. 8628 konijnenplagen voorkwamen tussen 1860 - 1920, in Midden- en Zuid-Limburg

gemeester van Houthem geeft aan dat schade door konijnen is aangericht aan percelen met rogge, tarwe en haver. Sommige percelen waren voor de helft afgeknaagd; andere percelen waren in zodanige staat dat ze niets meer opleverden (9 november 1896). Meldingen van konijnenschade komen ook uit Schinveld (schade aan graan en jonge houtscheuten, 20 februari 1906), Sweykhuisen (schade aan veldvruchten, 4 april 1910), Melick-Herkenbosch (schade aan veldvruchten, 29 december 1910), Bemelen (schade aan veldvruchten, 31 mei 1911), Oud-Valkenburg (4 augustus 1911), Raar-Meerssen (schade aan veldvruchten, 28 juni 1910), Noorbeek (schade aan jonge opwassende tarwe, 13 november 1862) en Berg en Terblijt (zie verder op in tekst). In tabel 1 staat de schade, die de gemeente Houthem leed ten gevolge van konijnenvraat aan graangewassen in 1896. Welke oorzaken liggen ten grondslag aan deze konijnenplagen? Uit de correspondentiestukken van de Gouverneur blijken enkele opvallende zaken. De schade van de konijnen aan de landbouwgewassen werd in Houthem, Sweykhuisen, Melick-Herkenbosch, Noorbeek en Berg en Terblijt vlak bij de bosen geconstateerd. Uit een brief van 4 november 1896, die een aantal inwoners van Houthem schreven aan de Commissaris van de Koningin, kan worden opgemaakt dat de konijnen zich in de bossen zodanig vermeerderd hadden, dat zij een ware plaag voor de landbouwers vormden. De burgemeester van Noorbeek vraagt de Commissaris van de Koning om bijzondere maatregelen te mogen nemen tegen de konijnen in de bossen langs de Belgisch-Nederlandse grens (13 november 1862). Figuur 2 toont

een machtiging om konijnen te jagen in de bossen te Noorbeek door middel van een klopjacht. Hieruit wordt duidelijk dat de konijnen zich veelal ongestoord in de bossen konden vermeerderen, voordat zij opgemerkt werden door vraatsporen aan gewassen. Dergelijke verschijnselen zijn ondermeer bekend uit Engeland (Tittensor & Lloyd 1983). De Koning (1922) schrijft: "Ieder, die 's avonds op onze hoge gronden vertoeft, weet, dat konijnen daar bij honderden uit het jonge hout te voorschijn komen om akkers en grasland af te grazen."

In de Western Taupo (Nieuw-Zeeland) nam het aantal konijnen flink toe na de introductie van hoge kwaliteitsgewassen zoals gras en klaver (Bull 1962). Volgens Bull (1962) speelt de aanwezigheid van voedsel een relevante rol in de populatiedynamica van het konijn. Na 1860 nam de opbrengst van de landbouwgewassen per hectare in Limburg toe ten gevolge van het gebruik van beter zaaigoed en een effectievere bemesting (PHILIPS *et al.*, 1965; PELZERS *et al.*, 1984). Zowel de kwaliteit als de kwantiteit van het voedselaanbod werden sterk verbeterd. Mogelijkerwijs heeft deze verbetering destijds een belangrijk aandeel gehad in de multiplicatie van het konijn.

Het substraat waarin de dieren graven is van belang bij de populatiedynamica. Konijnen leven in Nederland bij voorkeur in zandige gebieden; op kleigronden komen slechts hier en daar kleine konijnenpopulaties voor (BROEKHUIZEN, 1983). Bij Schinveld, Asenray, Straat en Melick-Herkenbosch komen volop zandgronden voor. De dieren graven hierin gemakkelijk en snel. In Zuid-Limburg overheersen echter löss- en leemgronden.

Dit substraat is voor het konijn minder geschikt om in te graven.

Vermoedelijk zullen de meeste dieren zich opgehouden hebben in bodems met mergel - een zacht substraat - of op hellingen, waar door sterke erosie een zachter substraat aan de oppervlakte komt. Dit blijkt uit de correspondentie van de Burgemeester van Berg en Terblijt met de Gouverneur. De eerste meldt dat het merendeel van de konijnen zich op de rotsgronden ophoudt, hier is bedoeld de mergelgrond. Natuurlijk zijn er meer factoren die geleid hebben tot de plaagvorming, zoals interne populatiecondities of predatie. Deze zijn echter niet uit een archiefstudie af te leiden.

De plagen konden worden bestreden door een scala van mogelijkheden: schieten, klopjachten, fretteren, uitgraven, strikken en lange netten. Vaak combineerde men diverse vangmethoden.

Berg en Terblijt

Omstreeks de jaarwisseling 1911-1912 heeft een aantal landbouwers uit Berg en Terblijt onder aanvoering van de heer J. Bemelmans zich gericht tot de Minister van Binnenlandse Zaken betreffende schade door konijnen aan hun gewassen (4). De Minister droeg dit stuk op 6 januari over aan zijn collega van Landbouw, Nijverheid en Handel, de heer Talma. Deze vroeg op 11 januari advies hierover aan de Commissaris van de Koningin, die op zijn beurt op 15 januari advies vroeg aan de Burgemeester van Berg en Terblijt. Drie dagen later antwoordde deze dat het rekwest van de landbouwers ongetwijfeld gegrond was en dat er gesproken kan worden van een konijnenplaag in de volgende bossen, welke lagen langs het bouwland en weiland van de gemeente:

- het Leraarsbosch onder de gemeente Berg en Terblijt (eigendom van G. Becker te Heer),
- het Leraarsbosch onder Meerssen (eigenaar A. Hennus, burgemeester van Amby),
- het deel van het Meerssenerbosch,

Tabel 1. Schade die de gemeente Houthem leed t.g.v. konijnenvraat aan akkerbouwgewassen in 1896.

gewas	aantal hectares	schade in guldens
tarwe	6.94	1070
rogge	0.24	36
klaver	0.22	40
gerst	0.2	30
haver	0.76	64
onbestemd (graan, bonen)	27.3	1910

Provinciale Griffie
van Limburg.

5^e Afdeling.

N° 6

DE COMMISSARIS DES KONINGS IN HET HERTOGDOM LIMBURG

verleent bij deze, krachtens de op hem door den Heer Minister van Justitie verstrekte magtiging, naar aanleiding van het tweede lid van art. 26 der wet van den

13 Junij 1837 (Staatsblad n° 87) aan *G. G. W. M. de Rijk, Heer van de Rijk, grondige, te Ottembeek, gemeente van Graanveld, België* buitengewone magtiging tot *het houden van klopjachten op konijnen en ander schadelijk gedierte, op den 7^{en} en 8^{en} December dizees jaars, in de bosschen en*

op de gronden, waarop hij daartoe beregtigd is, gelegen in de gemeente *Noorbeek* met bevoegdheid om aan de klopjachten te laten deel nemen personen die niet zijn houders van goet. jacht acten en tevens om daarbij honden te doen gebruiken, een en ander mits van deze magtiging, welke geldig is tot en met den

geen gebruik worde gemaakt vóór zonsopgang of na haren ondergang.

Maastricht, den 3 December 1863.

De Commissaris des Konings in het hertogdom Limburg,

DM

Figuur 2. Machtiging om konijnen te jagen in Noorbeek, 1863.

dat eigendom is van de gemeente Meerssen,

— het Meerssenerbosch, voor zover eigendom van de heer G. Regout te Limmel,

— en de Ambyerheide (eigendom van de gemeente Amby).

De burgemeester stelde voor om de houders van bijzondere magtigingen tot het schieten van schadelijk wild, bij wijze van uitzondering, toestemming te geven om één uur voor zonsopgang en één uur na zonsondergang konijnen te schieten. Volgens hem zou de verdelging maximaal te bereiken zijn door van vermelde magtigingen gebruik te mogen maken in de voormelde bossen, voor zover de gemeente eigenaar was. Hij durfde dit blijkbaar

niet te operen voor de particuliere bossen.

De Minister had zijn bevoegdheid om buitengewone magtigingen ex artikel 26 van de Jachtwet 1857 te verstrekken gedelegeerd aan de Commissarissen van de Koningin. Dat in dit geval de Minister er toch zelf aan te pas moest komen, kwam doordat de klachten betrekking hadden op gronden, waar de rekwestranten geen jachtrecht hadden en de pachter van de jacht geen medewerking wilde verlenen aan de verdelging. Buitengewone magtigingen waren eigenlijk alleen bedoeld voor "gronden, waarop hij (= de aanvrager) daartoe gerechtigd is" (zie figuur 2).

Op 24 januari gaf de Commissaris van de Koningin het advies van de Burgemeester aan de minister door met het volgende commentaar. Het zogenaamde nachtschieten bemoeilijkt het toezicht en kan aanleiding geven tot ongelukken. Omdat hij verder van mening was, dat het individueel schieten niet het resultaat zal opleveren, dat de burgemeester er zich van voorstelt, acht de Gouverneur het wenselijk dat er bij de eigenaren van de bossen op wordt aangedrongen, dat zij de nodige maatregelen treffen tot uitroeiing van de konijnen, hetzij door vangen met fretten en buidels, hetzij door het houden van klopjachten. De Commissaris verklaart zich bereid om de benodigde vergunningen te verlenen. Mochten de eigenaren in gebreke blijven, dan ware het gewenst dat de minister maatregelen verordent ten einde de uitroeiing van de konijnen in de bossen te bevorderen.

Minister Talma gaat op 3 februari met dit voorstel akkoord, met de aantekening dat meegedeeld moet worden, dat in de eerste dagen van de volgende maand een onderzoek naar de konijnenstand zal plaatshebben. Op 8 februari verzoekt de Commissaris der Koningin de burgemeesters van Amby, Heer en Meerssen er bij de gerechtigden tot de konijnenjacht op aan te dringen, dat zij onverwijld de nodige maatregelen treffen om de konijnen uit te roeien.

Op 14 februari 1912 meldde de burgemeester van Meerssen dat volgens hem de klachten uit Berg en Terblijt niet ongegrond zijn, aangezien ook de landbouwers uit zijn gemeente, wier landerijen grenzen aan het Meerssenerbosch, telkens klachten indienen over konijnenschade. Verder wordt ook in het gemeentebos veel schade aangericht; in 1911 bedroeg deze f 628,--. De pachter van de jacht, de heer G. Regout, schijnt meer te letten op een wildrijke jacht dan op de klachten van de landbouwers. Naar verluidt zou hij niet alleen konijnen bijplanten, doch ook door zijn jachtopziener de natuurlijke uitroeiers der konijnen (vossen, wezels enz.) hebben laten wegvangen, waardoor de konijnen zich in de laatste jaren schrikbarend hadden vermenigvuldigd. Ingevolge

bepalingen van het pachtcontract heeft de gemeente door een persoon laten fretteren, maar men heeft zijn fret vergiftigd door in de konijnenhollen vergiftigd vlees te werpen.

De heer Regout verweerde zich in een brief aan de Commissaris van de Koningin, waarin hij stelt:

- 1) dat zijn jachtgrond afgerasterd is;
- 2) dat de konijnen door fretteren gedeceimeerd zijn - de door de gemeente aangestelde fretteerder kon er nog maar 1 tot 2 per dag vangen;
- 3) dat een landbouwer een aanbod om bouwland gratis te laten afrasteren van de hand wees;
- 4) dat de heer Hennus, eigenaar van het Leraarsbosch, nota bene geverbaliseerd is wegens het uitroeien van konijnen;
- 5) dat een houder van een machtiging ex artikel 26 van de Jachtwet geld geboden heeft om de afrastering te vernietigen;
- 6) dat alle schade door hem volgens taxatie vergoed is.

Vervolgens bracht de Burgemeester van Berg en Terblijt verslag uit aan de Commissaris over een ingesteld onderzoek: een groot gedeelte van de 60 ha met wintervruchten bezaaide gronden is geheel verwoest. De heer Regout heeft wel over een afstand van 50 meter een afrastering laten plaatsen. Op 11 april nodigt de Minister de Commissaris van de Koningin schriftelijk uit tot het verstrekken van buitengewone machtigingen. Eind april en begin mei worden deze uitgegeven aan in totaal ongeveer 30 personen, die in de loop van mei in de gemeente Amby 52, in de gemeente Berg en Terblijt 54 en in Meerssen 217 konijnen schieten. Naar aanleiding van het feit dat men in Meerssen de jonge konijnen opzettelijk heeft laten lopen, wordt de burgemeester van deze gemeente door de commissaris na afloop van de actie berispt.

Jachtwetgeving

De Jachtwetten van 1814 en 1852 en ook de Jachtwet 1857, die nog in het

begin van deze eeuw in Nederland van kracht was, waren gericht op bescherming van de wildstand en zeer nadelig voor de landbouw. Het jachtrecht kwam toe aan de eigenaar van de grond, niet aan de grondgebruiker. Sinds de Eerste Wereldoorlog wordt de landbouw meer gewaardeerd. Dit blijkt onder meer uit een uitvoerig landelijk onderzoek naar het voorkomen van wild en schadelijk gedierte (ANONYMUS, 1920). In 1920 werd bij de Tweede Kamer een ontwerp voor een nieuwe Jachtwet aanhangig gemaakt, die onder andere bepalingen zou bevatten ter voorkoming en zonodig vergoeding van wildschade (DE BLÉCOURT & VAN ANDEL, 1923). Een commissie van rapporteurs uit de Tweede Kamer uitte de wens om nog meer rekening te houden met de belangen van de landbouw. In 1922 diende de regering een gewijzigd ontwerp in. Hierin was het jachtrecht volkomen ondergeschikt gemaakt aan het landbouwbelang. Het uitsluitend recht tot het bemachtigen en doden van wild werd primair toegekend aan de grondgebruiker. Dit ging de Tweede Kamer echter te ver. Daarom werd bij amendement toegevoegd dat de grondeigenaar zich bij de pachtovereenkomst het genot van de jacht kon voorbehouden. Uiterst belangrijk voor de grondgebruiker was Titel VII "De Voorkoming van Schade" en dan met name artikel 54 van dit wetsvoorstel. Hierin werd bepaald dat de grondgebruiker bij uitsluiting het recht heeft om op de door hem gebruikte grond schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen en te doden. De Jachtwet 1923 voor kwam door zijn concessies aan de landbouw verdere toestanden, zoals hierboven voor Berg en Terblijt en omgeving beschreven.

Summary

On some rabbit-plagues in Mid- and South-Limburg, The Netherlands 1860-1920.

Some historical rabbit plagues in the southern-most part of the Netherlands, Limburg, between 1860-1920 are described. These plagues caused a lot of damage to the crops and plantations. Some ecological aspects, which probably played an important part in this phenomenon round about the latest turn of the century, are discussed: shelter in the woods, the increased harvest-yield and a suitable burrow-substrate.

A detailed reconstruction of the course of things in relation to a rabbit plague is given for the municipality of Berg en Terblijt (1912).

Literatuur

- ANONYMUS. 1920. De schade door wild en schadelijk gedierte toegebracht aan land-, tuin- en bosbouw. Verslagen en medelingen van de directie van den landbouw 1920 nr. 1. 152 p.
- BLÉCOURT, A.S. DE & J. VAN ANDEL. 1923. De Jachtwet 1923 uit de officiële stukken toegelicht. Tjeenk Willink, Haarlem. 232 p.
- BROEKHUIZEN, S. 1983. Konijn (*Oryctolagus cuniculus*): In: Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Natuurbeheer in Nederland; Dieren. Pudoc, Wageningen: 244-247.
- BULL, P.C. 1962. Population dynamics of the Wild Rabbit *Oryctolagus cuniculus* (L.). New Zealand Science Review 20(2): 23-26.
- FEEN, P.J. VAN DER. 1963. Hoe en wanneer zijn wilde konijnen in Nederland verspreid geraakt? Biologisch Jaarboek 31: 237-243.
- HUSSON, A.M. 1949. Over het voorkomen van de hamster *Cricetus cricetus* (L.) in Nederland. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg 2: 13-54.
- KONING, M. DE. 1922. Konijnen. Tijdschrift over plantenziekten 28: 114-119.
- MIDDLETON, A.D. 1934. Periodic fluctuations in British game populations. Journal of animal ecology 3: 231-245.
- NIETHAMMER, G. 1963. Die Einbürgerung von Säugetieren und Vögeln in Europa. Parey, Hamburg. 319 p.
- PELZERS, E., F. Coenders & A. Lenders. 1984. Enige achtergronden van de toename van hamsters (*Cricetus cricetus* L.) in Zuid-Limburg 1979-1985. Natuurhistorisch Maandblad 73: 207-213.
- PHILIPS, F.F.R., J.C.G.M. JANSEN & J.A.H. CLAESSENS. 1965. Geschiedenis van de landbouw in Limburg 1750-1914. Maaslandse Monografieën 4: 1-306.
- TITTENSOR, A.M. & H.G. LLOYD. 1983. Rabbits. Forest Record 125. Forestry Commission, Farnham. 20 p.

(1) P.A. = Provinciaal archief, volgens de inventaris 1814-1913, opgesteld door E.H.Th.W. Nuyens.

(2) P.A. 12429

(3) P.A. 8628

(4) P.A. 8628